

EGY MAGYAR FŐÚR ÉS KORA

ÍRTA

DR. BÁRÓ NYÁRY PÁL

BUDAPEST, 1938.

Egy magyar főúr és kora.

Hóseink bőven kiöntött meleg, piros vérét még be sem itta az örökké szomjas föld Mohácsnál, még föl sem száradtak a csillogó könnyek a gyászolók, gondoktól, csapásoktól barázdás arcán, még füstölögtek az egykor virágzó, jókedvű daltól hangos felperzselt falvak üszkös, feketés romjai, amikor a kegyetlen, kérérlhetetlen sorscsapások még mindig pörölyként hullottak a megbénult, tehetetlenül heverő, szerencsétlen országra.

Magyarország ezekben a szomorú időkben három egymástól politikailag független államtestbe szakadt szét. Nyugaton a Habsburg-házhoz töretlenül ragaszkodó, buzgó katolikus Magyar királyság, keleten pedig a török-barátság felé hajló, friss, diadalmas protestáns eszméktől átítatott erdélyi fejedelemség terült el. Az egykori hatalmas Magyarbirodalom szívében pedig ezalatt a török volt az úr, irtva, pusztítva azt a keveset, ami még megmaradt számukra.

Magyarország csökkenő, halódó életerejét azonban most, ezekben a válságos időkben is az átkos pártoskodás sorvasztotta. Magyar a magyarra, keresztény a keresztényre támadt. Habsburg I. Ferdinánd (1527—1564) és Szapolyai István vajda János nevű fia (1526—1540) személyében két koronás király uralkodott a szerencsét-

len, csendben haldokló országban. Ősi állami életünk fejlődése új, bizonytalan utakra terelődött.

A magyarok Istene azonban veszélybe került nemzetének mindig feléje nyújtotta védő karját s most sem hagyta el. Olyan derék férfiakkal ajándékozta meg az országot, akiknek kiválósága, izzó hazaszeretete újból talpraállította és új, fényesebb, dicsőbb korszakba vezérelte a megbűnhődött nemzetet.

Ez volt az a dicsőségekben gazdag kor, amely ki-termelte magából végveszélybe jutott nemzetünk számára a hitbuzgó protestáns kismarjai Bocskay Istvánt (1556—1606) és iktári Bethlen Gábort (1580—1629) a nagy erdélyi fejedelmeket, akiknek áldásos és bölcs uralkodása alatt Erdélyország talán soha vissza nem térő aranykorát élte.

Ez a kor adta panaszzi Pázmány Péter (1570—1637) esztergomi érseket, a nagy államférfit, a „Magyar Bóboros Cicero”-t, akinek ékes szavára és tollára nem kevesebb mint harminc előkelő magyar főrangú család, köztük az Apponyi, Balassa, Bánffy, Csáky, Erdődy, Esterházy, Forgách, Károlyi, Nádasdy, Révay, Thurzó, Zrínyi tért át a Habsburg uralom alatt álló magyar királyság területén újból erőre kapó katolikus egyház kötelékébe és ez a kor adta méltó nagy ellenfelét: borbereki Alvinczi Péter (1570—1634) kassai kálvinista prédikátort, Bethlen Gábor kedvelt udvari papját, a protestánsoknak tudós polemikusát, az „Itinerarium catholicum, azaz nevezetes vetélkedés” című mű szerzőjét.

Ennek a kornak volt szülőtte galánthai Esterházy Ferenc szenei harmincados, majd pozsonyi alispán és

Illésházy István nádor Zsófia nevű hűgának tizedik fia, felsőkubinyi és nagyolaszi Kubinyi László kamarai tanácsos neveltje: Esterházy Miklós (1582—1645) nádor, Fraknó örökös és szabad grófja, aki Pázmány Péterrel együtt az újra éledő katholicizmusnak legerősebb oszlopa s nem csak kiváló hadvezér, hanem korának legműveltebb hírében álló férfja volt.

Ez a kor szülte hallerkői Haller Péter (1500—1570) szebeni királybíró és kincstárnok, a szebeni „Haller bástya” építőjének kálvinistává lett Gábor (1550—1608) fiát, Báthory István, Bocskay István és Rákóczi Zsigmond fejedelmek bölcs, éleseszű tanácsosát, Fogaras várának vitéz főkapitányát, Küküllő vármegyének jeles főispánját, aki Erdély vérvizataros kocának egyik legkimagaslóbb egyénisége volt.

Ennek a ragyogó kornak volt jelessége balassagyarmathy és kékkői Balassa János Hont-vármegyei főispán és Sulyok Anna, a „magyar protestantizmus dajkájaének Bálint (1551—1594) fia, az első nagy magyar lírikus, a hős katona, a tragikus sorsú főúr; keresztiszeghi Csáky László és Balassa Zsófia István (1567—1605) fia, az erdélyi hadak híres fővezére, akit kortársai „Nagy” melléknévvel tüntettek ki; erdődi Pálffy Péter és Dersffy Zsófia Miklós (1552—1600) fia, a jeles hadvezér, számos diadal hőse, akinek rendkívüli érdemeit Rudolf császár törvénybe iktatta; illésházi Illésházy Tamás Pozsony-vármegyei alispán és Földes Zsófia István (1540—1609) fia, a híres nádor, Liptó és Trencsén vármegyék örökös főispánja, Bocskay István lelkes híve és diplomatája; bethlenfalvi Thurzó György (1567—1616) és Thurzó Szaniszló

(1576—1625) a hírneves lutheránus nádorok, akik a legszorosabb kapcsolatban álltak nemcsak az osztrák és cseh rendek vezető egyéniségeivel, Budowetz Vencellel, Rosenberg Péterrel, Tschernemblem Erazmussal, Zierotin Károllyal, hanem az angol és dán uralkodókkal, a szász és bajor választókkal is; valamint a Dobók, Zrínyiek, Homonnay Drugethek és a többi nagy magyar családok fiai, akik mind-mind kimagasló büszkeségei voltak Erdélynek és a magyar királyságnak.

Ebben a gazdag korszakban annyi nevezetes, jeles férfiúval rendelkezett a magyar nemzet, hogy egyik legnagyobb értékét és büszkeségét: somlyói Báthory István erdélyi vajda és telegdi Telegdy Kata fiát, Istvánt (1533—1586) a testvér Lengyelországnak ajándékozhatta, akit aztán az Úr 1576-ik esztendejében Krakóban Polonia királyává koronáztak. A lengyelek ma is visszasírják Rettenetes Iván cár hatalmas, félelmetes seregének megsemmisítőjét, mondván: „Báthory István vagy soha ne született volna, vagy ha már megszületett, örökké élne.”

A sok ragyogóbbnál-ragyogóbb történelmi névhez még egy magyar főúr neve kívánczik, aki mindenben méltó volt hozzájuk. Ez a méltó kortárs az érdemekben gazdag, de kissé elfelejtett igazi magyar főúr: bedeghi Nyáry Pál. Ezért, ha a XVI—XVII. század nagy szülöttjeiről beszélünk, ne feledkezzünk meg sohasem az erdélyi fejedelmi trón jelöltjéről, Eger és Nagyvárad hőslelkű várnagyáról, Bihar, Kraszna és Középszoinok vármegyék igazságos főispánjáról, az erdélyi fejedelmek higgadt, éleseszű kancellárjáról sem.

Bedeghi Nyáry Pál ősrégi nemzetség sarja volt.¹⁾ Régi és családi krónikák szerint a család eredetét a hajdani Szarmata királyokig viszi fel. Természetesen ez csak családi hagyomány, amely minden komolyabb alapot nélkülöz és amelyet így nem is fogadhatunk el hitelesnek. Mint érdekes kuriózumot megemlítem, hogy Colin Domokos 1688-ban latin nyelven írt kétes értékű munkájában egy Temnevitius nevű szarmata, vagy lengyel férfiútól származtatja a Nyáry családon kívül a Báthory Batthyány, Csáky, Draskovich, Erdődy, Esterházy, Illésházy, Serényi stb. famíliákat is. Kétségtelen azonban, hogy már az Árpád-házi királyaink uralkodása alatt a nemzetség egyes tagjai állítólag Bedeghi néven is nevezetes szerepet vittek hazánk történetében. A család leszármazása azonban csak a XV. században élt Jánostól, a címereslevél szerzőjétől hozható le megszakítás nélkül.²⁾

A Nyáry család előnevét a Tolna megyei tamási-i járásban fekvő Bedeg községtől vette, ahol nagykiterjedésű uradalmi területek el. Ezzel szemben Vende Aladár a kitűnő monográfiai író érdekes, de kevésbé hihető feltevése szerint az előnevet nem a Tolna megyei Bedegről, hanem a Győr vármegyében fekvő Markotabögödéről vették, amelyet „Terra Bedegh” néven 1161-ben kapták a Nyáryak III. Istvántól.³⁾

A Nyáryak mesés gazdagságának megalapítója Nyáry Bernátnak és szentmiklósi Pongrácz Fruzsínának 1551-ben elhalt Ferenc nevű fia volt, aki édesanyja és felesége révén megszerezve Korláthkö és Berencs várát, valamint a hatalmas cifferi uradalmat, a családot a magyar arisztokrácia legelső sorába emelte.⁴⁾

Bedeghi Nyáry Ferenc mint Habsburg I. Ferdinándnak hű és lelkes híve, bokros érdemeiért 1535 augusztus 16-án bárói méltóságot, ősi címerét díszítő három rózsaszálhoz pedig koronás arany oroszlánt kapott.⁵⁾ Magas tisztségek egész sorát viselte. Országos főkapitány, főlovászmester, Hont vármegye főispánja s mint buzgó katolikus, a pannonhalmi főapátság birtokainak világi kormányzója stb. volt. Királyi kegy folytán piros viasszal pecsételhette le leveleit, ami ebben az időben igen nagy és becses kitüntetésnek számított.

Mint vakmerő katona számtalan csatában vezette győzelemre seregét. Részt vett Bécs védelmében, a mühlbergi és schmalkadi csatákban, harcolt Belgrádnál és Mohácsnál, tönkre verte a törököt Ipolynál, Szálka mellett ötszáz lovas és négyszáz gyalogos törököt vágott le vitézeivel, Budánál pedig egy egész janicár csapatot a Dunába fullasztott.⁶⁾ Nevétől minden pogány méltán rettegett. Ő fogta el többek között Gömör vármegyének hatalmas olligarcháját, Basó Mátyást is.

Nyáry Ferenc volt a vezére annak az ezerötszáz főből álló fényes lovas regimentnek is, amelyet I. Ferdinánd császár küldött Szászországba, V. Károly megsegítésére. Német földön a sereg nem csak magyaros vitézségével, hanem drága ruházatával, különböző színű dárdáival, pajzsaival és sáfránnyal aranysárgára festett lovaival is őszinte csodálatot szerzett. Mikor pedig Nyáry Ferenc Szászországban hirtelen súlyos betegségbe esett, amejybe nemsokára bele is halt, helyette Bakics Péter aranysarkantyús vitéz vette át a sereg

vezérletét, vitézül elfoglalva Schneeberg és Altenburg városokat.⁷⁾

Mivel feleségétől, a vagyonos Korláthkeőy Péter főkamrás és gúthi Országh Dorottya Erzsébet nevű leányától nem volt gyermeke, 1551-ben kelt végrendelete alapján Morvaországtól Tolnáig, Túróótól Torontálig terjeszkedő óriási birtokait unokatestvére, az 1563-ban meghalt Nyáry Lőrinc örökölte.

Nyáry Lőrinc szereplése hazájának történelmében méltó volt őseiéhez. Magas tisztségeket viselt. Nyáry Ferenc váratlan halála után ő lett Hont vármegyének a főispánja. Mint a bedeghi Nyáry család tagjai általában, ő is hűséges, ragaszkodó híve volt a Habsburgoknak, így I. Ferdinánd számára Nyáry Lőrinc szerezte meg a Szent Koronát Szapolyay János özvegyétől, a magára hagyott Lengyel származású szép Izabella királynétól (1519—1559), amiért jutalmul a császár koronaórré nevezte ki.

Mint Ipolyi Arnold nagyváradi püspök színes leírásából ismerjük, Izabella királyné nagy ünnepélyességgel adta át a „régí művű és erősen megvasalt szekrénybe zárt koronát” Ferdinánd császár biztosainak. A Szent Koronát különben az olasz származású Castaldo János, Martinuzzi György későbbi megöletője, a hírhedt hadvezér vette át, megbízva Báthory Endrét, Dobó Domonkost és Nyáry Lőrincet, hogy a becses ereklyét lovas csapataikkal egészen Tokajig kísérik s ott Ferdinánd császár követeinek átadják.

Tokajban Pallavicini Sforzia és Serédy Gáspár kaszai kapitány várták a Szent Korona illusztris kísérőit, akikről a féltett kincset átvéve, a császár tartózkodási

helyére, Pozsonyba vitték. Ferdinánd a korona átvételéről 1552 március 25-iki keltezéssel külön okmányt állított ki.

Közben a török félhold veszedelmesen gyors terjeszkedésének meggátlására a vitéz és nagyműveltségű Nyáry Lőrincet a beléje helyezett közbizalom a nagy stratégiai fontosságú Tisza-parti Szolnok vára kapitányává emelte, amely 1547-től állt erőskezű parancsnoksága alatt.⁸⁾

Az észak felé nyomuló törökök a nagyravágyó Ali pasa vezetésével 1552 szeptemberében óriási sereggel támadták meg a Dobó István tervei szerint felépített Szolnok várát. Egy heti ostrom után a vár gyáva, megbízhatatlan, idegen zsoldosokból álló őrsége az éj leple alatt megszökött, a rettenhetetlen bátorságú Nyáry Lőrinc pedig egymaga védelmezte az üresen maradt várat az egyre rohározó janicsár hordák ellen.⁹⁾

Nyáry Lőrinc hősi, egyenlőtlen küzdelme megihlette hazánk koszorús költőjét, pogányirtó enyingi Török Bálint kedvelt lantpengető poétáját, Tinódi Sebestyént is, aki így dalolta meg Szolnok védelmét:

„Szolnokot megszállá Ali basa
Húszezer népével, álgúkkal megszállá,
Egy hétig lötete, de ő ezzel nem árta:
Ott ben Nyáry Lőrincz vala.”

Nyáry Lőrinc huszonkét keserves hónapot töltött török rabságban. Kezein, melyekkel nem rég még a Szent Koronát tartotta, súlyos rabbilincs láncai csörögtek. Hiába küldte a jó Ferdinánd császár Konstantinápolyba Verancsicsot és Zayt, hogy hazasegítse ked-

velt hívét, Nyáry Lőrinc előtt nem nyílt meg nyirkos börtönének vasrácsos kapuja.¹⁰⁾ Börtönéből csak hónapok múltával, sok fárasztó küzdelem után, egyik magyar származású, de muzulmáná lett őrének, regőczi Huszár Istvánnak segítségével menekült meg.

A szerencsés hazatérés után a nemesszívű Nyáry Lőrinc nem feledkezett meg az újra magyarrá és kereszténnyé vált jótevőjéről. Birtokaiból hét falut hasított ki, sőt nemességet is szerzett egykori őre számára, aki így egy virágzó magyar nemes családnak lett az ősapja.¹¹⁾

Nagy Iván „Magyarország családai” című úttörő művében így írja le a regőczi Huszár család címerét: „A paizs udvarában egy magyar huszár díszöltönyben; jobb kezét felemelve tartja, mellette lánczon egy rab áll (célozva talán Nyáry megszabadítására). A paizs jobb szögletében csillag, a balban félhold ragyog. A paizs fölötti sisak koronájából egy strucz toll lengedez. A paizst kétfelül foszladék veszi körül.”

Ugyancsak Nagy Iván említi, hogy a Huszár család ma is gondosan őrzi azt a magyar díszruhát, amelyben a hos Huszár István vértett s amely tetteért Nyáry Lőrinc által Krepellán földére érdemesítettetett.

Nyáry Lőrincnek nejétől, a nagyvagyonú Thúróczy Mártától (Nagy Iván szerint enyingi Török István Margit leánya volt a felesége) négy fia és három leánya született, akikre a család régi bárósága 1574 december 19-én átíratott.¹³⁾

Fiai közül az 1580-ban elhunyt István, túróczszentpéteri Dávid Dorottyát vette nőül, míg Péter és Lőrinc nőtlenül haltak el, bár egyes genealógiai munka meg-

említi Péternek 1592-ben elhalt Ferenc nevű fiát. A harmadik fiú volt az a Pál, akinek életéről és jeles cselekedeteiről e kis tanulmányomban óhajtok megemlékezni.¹³⁾

Leányai mind előkelő férfiakhoz mentek feleségül: Krisztina először Sárkány Pál egri kapitánynak, másodsor nagy lucsei Dóczy Ferenc és Forgách Margit Glábor fiának lett a hitvestársa; Margitot pedig elsőízben Szászy (Alszászy) András hollóközi vámagy, másodízben Majthényi János és Szúnyogh Szalome Farkas fia, harmadízben lestinei Zmeskál Jarosláv (Fúróc vármegyei dicátor vezette oltárhoz; a legkisebb leánya Dorothea pedig előbb a történelmi nevezetességű családból származó Héderváry Lőrinchez, később várkonyi Amadé Mihály semptei várparancsnok Lénárd fiához ment nőül.¹⁴⁾

Nyáry Lőrinc gyermekeinek főrangú, nevelést adott. Magyarországon ez időtájt a nemes és főrangú gyermekek nevelése hatalmas, gazdag főuraink udvarában történtek. Egy-egy előkelőbb mágnás család házában több ifjú és leány tanult „emberséget és tisztességet.” Szokás volt, hogy a főurak saját gyermekeiket nem nevelték odahaza, hanem amikor elérték a tizedik életévüket, egy másik, többnyire rokon főúr udvarába küldték.

Legtekintélyesebb családaink azonban fiaikat legszívesebben mégis Bécsben neveltették. A fényes bécsi udvarban sok-sok „királyi ifjak”-at és „udvari atyafiak”-at találhattunk a XVI. században. A jólelkű I. Ferdinánd több ízben elgyönyörködött a magyar főrangú sarjak és gyermekeinek közös játékában.

A kis főrangú úrfi neve „Magyar király ifja” volt. Mondanom sem kell talán, hogy mindegyiküknek külön kis udvartartásuk volt Bécsben. Először három évig apródok voltak, aztán lovasifjakká léptek elő. Ezeknek már a megtisztelő „magnificus” cím dukált, a királyt lóháton kísérelték, sőt az erősebb testalkatúak kisebb csatározásokban is részt vehettek. Amikor pedig mindazt megtanulták, amit akkor egy előkelő főrangú ifjúnak tudni illett, „familiáresek” lettek. Természetes, hogy az egykori császárvárosba rengeteg nagyvagyonú magyar főúr küldte gyermekét, hogy a nagyreményű ifjú a fényes bécsi udvarban minél többet „lásson, halljon, tanuljon.”¹⁵⁾

Bedeghi Nyáiy Pál is a bécsi udvarnál nevelkedett. Mint a „Magyar király ifjai” vele együtt nevelkedtek a nagyműveltségű nádasdi Nadasdy Tamás nádor és Kanizsay Orsolya fia: Ferenc († 1604), a későbbi neves hadvezér, a nagyerejű „Fekete bég”, akinek a csejthei vérfürdőiről hírhedt ecsedi Báthory Erzsébet, a szép „csejthei boszorkány” lett a felesége; keresztszeghi Csáky István hadvezér és Wesselényi Anna (akinek nagyanyja Sárkány Pálné sz. ISTyáry Krisztina volt) fia: László (†1655), a gráci egyetem baccalaurensé, aki később Léva, Tata és Pápa örökös kapitánya, Komárom és Zólyom vármegyék jeles főispánja lett; Batthyány Kristóf főpohárnok és Kanizsay Orsolya fia: Boldizsár († 1590), a későbbi törökverő tábornok, Kanizsa és Grábornok hőse; Thurzó Ferenc volt nyitrai püspök és Zrínyi Kata fia: György (1567—1616), a későbbi hírneves lutheránus nádor; Zrínyi György (1549—1603), a szigetvári hős és Frangepán Kata fia; Dobó Ferenc

barcsi főispán, Eger hős védőjének és Sulyok Sárának (aki később Csáky Pál felesége lett) fia; Homonnay Drugeth János és Szapolyay Krisztina fia: Gábor; Gyulaffy István, a királyi tábla későbbi ülnöke és még sokan mások.¹⁶⁾

Bedeghi Nyáry Pál izzó magyar lelkületét azonban az idegen légkörű bécsi udvarban eltöltött néhány esztendő sem tudta átalakítani,

Kezdetben Nyáry Pál is, mint ősei, a Habsburg-ház ügyeit szolgálta. Később azonban főleg második hitvesének, Várday Katának befolyására, elhagyta a katolikus vallást s mint buzgó, hithű református, Illésházy István, Rákóczi Zsigmond, Homonnay Drugeth Bálint, Thököly Sebestyén, Szécsy György, Mágochy Ferenc és még több más neves férfiúval együtt Bocskay Istvánhoz, a „magyarok Mózesé”-hez csatlakozott szível-lélekkel, akinek csakhamar kedvelt főudvarmestere és egyik legkiválóbb, legismertebb hadvezére lett.¹⁷⁾

Amikor Bocskay Istvánt a nevezetes 1605-ös szerencsi országgyűlésen a helybeli ősi református templomban az egybegyűlt rendek egyhangú lelkesedéssel Magyar- és Erdélyország fejedelmévé választották, a vallásszabadság legendás harcosának Kassa városa lett a főfészke. Itt, ez ősi, régi magyar kultúrájú város falai között fogadta később Bocskay István a pozsonyi országgyűlés illusztris követeit, majd pedig a hatalmas vagyonú Thurzó Szaniszló és Kristóf hódolatát.¹⁸⁾

Bocskay György és Sulyok Krisztina nagy fia Kassa városába hívta egybe az 1606-os áprilisi országgyűlést is, amelyen az egybegyűlt rendek a lengyel földről hazahívott Illésházy István által hozott kétértelmű

békepontokat tárgyalták. A bécsi békefeltételekre írt ellen-békepontokat Illésházy István, Homonnay Drugeth Bálint, Thököly Sebestyén és Szécsy György mellett, az akkor már fontos, vezetőszerpepet játszó, nagytekintélyű bedeghi Nyáry Pál is aláírta.¹⁹⁾

Sajnos Bocskay István nem sokáig élvezhette a bécsi béke áldásait, mert már a december 13-ra egybehívott kassai országgyűlésen — amelyet tiltakozás végett hívott egybe, mert a császár őket, akik az ország szabadságáért s a protestantizmus egyenjogúságáért ragadtak fegyvert, rebelliseknek nevezte — betegen vett részt, majd pedig nem sokkal utóbb, 1606 december 22-én nagy kínok között ki is szenvedett.

Bocskay fejedelem hirtelen halála váratlanul érintette híveit, akik azonnal mérgezést gyanítottak. A gyanú Bocskaynak Kátay Mihály nevű bizalmasára terelődött, akit elfogva, Kassán nemsokára borzalmas kínzásokkal ki is végeztek.²⁰⁾

A régi, tekintélyes nemes famíliából származó, nagyravágyó Kátay Mihály állítólagos rút szerepét a kitűnő történetíró, Feszler Ignác dolgozta fel a következőket írva:

„Midőn a bécsi békealku pontjai még kétes eredményűek valának, Kátay Mihály, Bocskay kancellárja, október 15-én fejedelmét vacsorára hívta magához s őt ezen vendégeskedés közben lassú méreggel megégeté, mire Bocskay rosszul lőn s a bevett mérges ételnek egy részét kihányván, súlyos betegségbe esett. Bocskay Kátayt ezen tetteért mindjárt a saját házában levő magános kamrába záratta s vasba verette. Hogy Bocskaynak méreggel okozott betegségén elég korán segíthesse-

nek, a híres lengyelországi Eleázár zsidó orvost hívták el, ki azonban a gyógyítás reményéről háziorvosaival együtt lemondott.

Bocskay, betegségének súlyos állapota ellenére, összehíván a pártján levő főnkrakat, kik tanácskozás végett december 13-án Kassára gyűltek össze, ezek elé térj észte a bécsi béke iránt való nézetét, addig is, míg ezeket a legközelebbi országgyűlésnek fölterjeszheti. Ez volt Bocskaynak az államügyekben való utolsó intézkedése, mire látván közeledni halálát, december 17-én három tanú, u. m. Alvinczi Péter udvari lelkésze, örvendi Deák Pál kincstárnoka s Pécsi Simon titkára előtt végrendeletét megtéve. Bocskay István nem sokáig élt végrendelete megtétele után, mert még ez év december 22-én reggeli öt órakor elhunyt.

Bocskay halála után Kátay fenyegetőzve kívánta szabadonbocsátását s levelet írt barátaihoz Prágába, hogy eszközölnének ki egy olyan rendeletet, mely a fogásból való kibocsátását megparancsolja. E levél azonban Nyáry Pál főudvarmesternek kezébe került; minek következtében január 13-án (1607) reggeli öt órakor Kátay Mihályt hat hajdúval a tömlöczből kihozatván, a főtéren felállított pellengér előtt földre fektették s darabokra konczolták. (Testének darabjait széthányták s nevét a pellengérré szegezték. Nyolcz órakor jövének cselédjei s urok testének maradványait lepedőbe szedvén, jajgató özvegyének (Homonnay Drugeth Anna) eltakarítás végett átadták. Tüdejének s májának darabjaival még délután a gyerkőczök pajkosságból egymást hajjálták.”

Közben Nyáry Pál neve országszerte egyre ismeretebbé vált. Erdélyben csakhamar igen megkedvelték a nagytehetségű főurat, Bihar, Kraszna és Középszolnok vármegyéknek főispánjává tették. Az erdélyi fejedelmek pedig mindenkor szívesen fordultak a nagyműveltségű, igazságszerető Nyáry Pálhoz tanácsért.²¹⁾

Természetesen bedeghi Nyáry Pál, aki előkelő állásaihoz mértén nagy házat vitt, őszinte, meleg barátságot tartott fenn Erdélyország es a felvidék nagyvagyonú, hatalmas uraival, akiknek a legnagyobb részével szoros rokoni kapcsolatban is állt.

Így többek között az ecsedi vár hatalmas ura, ecsedi Báthory György és somlyói Báthory Anna fia: István († 1605) országbíró, akiről a történelem sok kedves és érdekes esetet jegyzett fel, szoros, benső barátságot kötött Nyáry Pállal. Az ő barátságukat világítja meg az alábbi kis történet is.

A hatalmas várurat annakidején hiába hívta, csalogatta az udvar Pozsonyba, a gőgös és a császárhoz nem minden alap nélkül bizalmatlan Báthory István mindig csak azt válaszolta: „Elmennék a gyűlésre, ha Ecsed vára eljönne velem.”²²⁾ A császári udvar végül is kénytelen volt meghátrálni és követet küldeni a büszke, makacs várúrhoz.

Báthory országbíró azonban még ekkor sem fogadta személyesen a császár kiküldött követét, Krausenegh Pál császári komisszáriust és fényes kíséretét, hanem az akkor éppen Ecseden tartózkodó Nyáry Pál kancellárral látatta vendégül.²³⁾

A két nagy férfiú barátságának mélységét és őszinteségét azonban legjobban talán az bizonyítja, hogy ro-

konának, somlyói Báthory Grábor későbbi fejedelem még kiskorú húgának, Annának nevelését végrendeletében Nyáry Pálra és feleségére, a jólelkű és vallásos kisvárdai Várday Katára bízta.²⁴⁾

Ugyanilyen benső barátságot tartott fenn közeli rokonával és gyermekkori játszótársával, a hatalmas tekintélyű Thurzó Györggyel (1567—1616), akinek az agyában született meg az első magyar evangélikus főiskola alapításának az eszméje, akinél nagyobbat és kiválóbbat a XVII. századi lutheránus egyház életében nem találunk és akinél többet az egész században senki sem tett egyházáért.²⁵⁾ A jeles nádor végrendeletében egy dúsan aranyozott hegyes tört és egy nagybecsű kék atlással bélelt, merőn aranyozott lószerszámot hagyott Nyáry Pálnak.²⁰⁾

Bedeghi Nyáry Pál azonban, aki kardforgatásban is a legkiválóbbak közé tartozott, különösen mint Esztergom vívója, Eger és Nagyvárad hős védelmezője írta be nevét fényesen és maradandóan a magyar történelembe.

Az ősi, hosszú ötvenkét év óta török iga alatt sínylő Esztergomnak, a „magyar Betlehem”-nek első ostroma 1594 virágnitó tavaszán kezdődött, amikor a hős Pálffy Miklós fegyelmezett serege erős küzdelem után visszafoglalta Nógrád várát. Nógrád felszabadítása révén sok-sok ezer kiéhezett, elkeseredett magyar lakos szabadult fel a rettenetes erővel rájuk nehezedeő pogány járom alól. A nagyjelentőségű és nem várt sikeren felbuzdult keresztények elhatározták, hogy elindulnak Esztergom megvívására. Az Esztergom felé menetelő sereghez egymásután csatlakoztak Erdélyország és a

magyar királyság legvitézebb főurai, köztük Illésházy István, Balassa Bálint, Kubinyi László, Nyáry Pál és még sokan mások harcravágyó legényeikkel.

Sajnos a keresztény sereg, amely tízezer magyar vitézből, ugyanannyi német lovasból és tizenhatezer idegen, jórészt német, spanyol, cseh, morva és vallon gyalogusból állt, már elkésve érkezett Esztergom falai alá. A fűrge muzulmánok ugyanis a keresztények terveiről előre értesültek és Szent Tamás hegyét akkorra igen megerősítették, a várba pedig Karali béget hívták segítségül válogatott vitézeivel.

A keresztény sereg azonban útba ejtve Párkányt, előbb azt akarta visszaszerezni. A vezérek megegyezése szerint, április 26-án Pálffy Miklós magyar vitézei és Mansfeld Károly német-vallon harcosai kétfelől rohanták meg Párkányt, amelyet heves, véres tusa után el is foglaltak, a fejvesztetten menekülő törököket pedig maguk előtt kergették.

A gyors siker után a keresztény sereg most már három oldalról közelítette meg Esztergomot. Pálffy Miklós a dunaparti sáncok, Hardegg Ferdinánd a Szent György-mező, Sclwarzenberg Adolf pedig a Vaskapu felől nyomult lépésről-lépésre előre. Ugyanakkor a Duna mellett Balassa Bálint, Illésházy István és bedeghi Nyáry Pál várakoztak harcrakészen vitézeikkel.

Esztergom lövetése május 5-én kezdődött. Az ingadozó, magyar tisztjeihez bizalmatlan Mátyás főherceg parancsára egyszerre tizennyolc ágyú döngette a vastag várfalakat. Az ágyúk irtózatos, félelmetes robaját — mint az egykorú krónikák feljegyezték —, Budavárában is meghallották.

Hiába küzdöttek azonban haláltmegvetően a magyar vitézek, hasztalan törtek maguknak újból és újból véráztatta utat a szenttamási falaktól egészen a dunai sáncokig Nyáry Pál, Balassa Bálint, Pálffy Miklós, Schwarzenberg Adolf, Nádasdy Ferenc és Illésházy István halált osztogató kardcsapásai, hiába állt lángokban az ősi Szent Adalbert templom, az egész Víziváros, még sem sikerült az ostromlónak hatalmukba keríteni a hön óhajtott várat.

A keresztények azonban nem csüggedtek. Egyik ostrom követte a másikat. A magyar vitézekre nézve különösen szomorú volt a május 19-iki támadás, ahol a határtalan merészséggel küzdő, hányatott sorsú Balassa Bálint, a szerelem koszorús lantosa halálos sebet kapott. „Te benned bízom uram, a te katonád voltam, a te seregemben jártam” voltak a hős kardforgató poéta utolsó szavai.

A keresztény sereg, amelyben protestáns és katolikus egyforma lelkesedéssel harcolt a közös célért: Magyarországért, május 26-án mégegyszer rohamra indult az üszkös, omladozó, keresztény és pogány vértől áztatott várfalak ellen. Nemsokára az egyik tornyon magasan lengett a keresztény lobogó. Mindenki bízott Esztergom felszabadításában, amikor a hatalmas vérveszteséget szenvedő, Isák és Karali bégeket is elvesztő pogányság összeszedve minden erejét, megsemmisítette a magyarság már-már valóra váló reményét.

A császári táborba ugyanakkor tértesültek, hogy a hatalmas, vérszomjas Szinán nagyvezér roppant se reggel közeledik a szorongatott Esztergom felmentésére. A hír annyira elkedvetlenítette az idegen tiszteket, hogy

Mátyás főherceg Pálffy Miklós, Illésházy István, Nyáry Pál és a többi magyar tisztek minden kétségbeesett tiltakozása ellenére beszüntette a további ostromot és Hardeggel együtt visszavonult Győr városába.

A reménykedő magyar szívekben újból összeomlott minden. Esztergom tornyain pedig továbbra is török lobogót lengetett a Duna felől fújó szél.²⁷⁾

Nyáry Pál egri szereplése a tizenöt éves török háború megindulásával vette kezdetét, amelynek megindítását a felvidéki rendek 1593-ban határozták el Tarczalon. A magyar tábornok tiszáninneri és tiszántúli részre osztották s ezzel megindult a tizenöt éves török háború néven ismeretes végnélküli csatározás.

A háború a kereszténységre nézve szép sikerrel indult, amennyiben Jászberény és Balaszentmiklós csakhamar magyar kézre került. A kitűzött cél most már Budavárának visszafoglalása volt, a felvidéki magyarság azonban előbb a hadászati szempontból igen fontos Hatvan várát akarta megostromolni.²⁸⁾

Így is történt. Hatvan várának ostroma 1596-ban kezdődött, amelyet Miksa főherceg, Schwarzenberg, Pálffy és Teuffenbach vezetése alatt küzdő magyarok és németek, akiknek első sorában bedeghi Nyáry Pál is vitézül verekedett, három heti heves ostrom után el is foglalták.²⁹⁾ Hiába védte elszánt hősiességgel Arszlán bég ezeröt száz emberével Hatvant, III. Mohamed szultán hatalmas felmentő serege már későn érkezett.

Ugyanakkor a délvidéken Báthory Zsigmond csapatai is összemérték erejüket a sötétbőrű izlám harcosokkal. A vitéz keresztények hamarosan felmentették a Borbély György³⁰⁾ által hősiiesen védelmezett Lippát,

sőt a gyors sikeren felbuzdulva Temesvárt is megkísérelték visszafoglalni.

Közben a pogányság is mozgolódott. A vallon katonák kegyetlenségén, valamint a hatvani vár elestén feldühödött török sereg, amelyhez később még a budai, szolnoki és győri janicsárok tekintélyes tömegei is csatlakoztak, megindult Eger vár megvívására. Mire Eger falai alá érkeztek, III. Mohamed serege már kétszázezer főből állott.

Eger vámagya ebben az időben (1594 október 1-től 1596 október 14-ig) bedeghi Nyáry Pál volt. A vár állandó őrsége ezer főből állott, de Miksa császár a közelgő török veszély hallatára még kétezeröttszáz morva harcost küldött le Egerbe. Ehhez a számhoz járult még Kinsky János és Trczka Vilmos ezerfőnyi német és vallon legénysége is.³¹⁾ A várat körös-körül erős kőfal övezte, úgy hogy az egész ország nyugodtan és rendíthetetlenül bízott a vár bevehetetlenségében.

Sajnos azonban nem így történt. Miksa főherceg, Teuffenbach és Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem ingadozó, határozatlan csapatainak megérkezésére hiába vártak a védők, sőt még az oly lelkes felvidéki nemesség is váratlanul cserbenhagyta az egrieket.

Ezalatt a törökök, a keresztények ingadozó magatartását jól kihasználva, 1596 szeptemberében körülzárták a várat és elkezdték annak falait bombázni. A pogány ágyúk szünet nélkül dörögtek s a kicsapódó lángok kísértetiesen világították meg Eger környékét. Bedeghi Nyáry Pál és hős alvárnagya, Barcsay személyes vitézsége eleinte még csak vissza-visszaverte a törökök sűrű rohamát, de amikor a várat védelmező idegen zsol-

dos katonák hiába várták Teuffenbach felvidéki főkapitány felmentő seregét, félelem szállta meg őket. A janicsárok süni, viharos ostromának eredményeként a külső váron csakhamar a török félhold csillogott s az idegen zsoldoshad a vár azonnali átadását követelte. Mivel pedig a hőslélkü Nyáry Pál erről hallani sem akart s a lázadókat megfenyítette, október 14-re virradó éjjel a fellázadt cseh és vallon zsoldosok megköztözték parancsnokukat és a várral együtt átadták a töröknek.³²⁾

Illésházy István Eger szomorú elestéről így emlékezett meg: „Megrettene az idegen nemzet a várban, pártot üt ének, rátámadának kapitányokra, szót adtak a töröknek, hogy magokat hitre megadják. Ez alatt be is bocsáták a törököt a résen, azonban Kerskát, a cseh hadnagyot, két káptalani pappal és Bessenyei hadnagyot kiküldték a császárhoz, hogy alkudozzanak. De a törökök már nem alkudtak, látván, úgyis kezökben a vár. A cseh urat a császár fogva tartotta, Bessenyeit a két pappal visszabocsátá a várba, hol a törökök a fegyvereket már elszedték, a főnépet foglyul tevék, a vallon és németeket mind levágták, a magyarokat csak rabbá tették, mert Hatvanban a vallonok és németek gyilkoltak s a török holttesteket megnyúzták.”

Érdekesnek tartom még röviden közölni Evlia Cselebi híres török utazó leírását is Eger elestéről: „Végre az 1004 évi Sevvál hó 24-én (izlám időszámítás) III. Mohamed szultán Eger ellen fordult s az 1005 évi Száfár hó kezdetén Eger várát ostrom alá fogta. Azon éjjel az ellenség az izlam seregtől való félelmében a külvárost elhagyta s a középső várba vonult fel tele harc-

vággyal. Reggel az izlám sereg a külvárosba lement s azon órában Eger 11 helyről ágyúval döngetni kezdtek s ostromsáncokba is mentek. A vár keleti részén a szőlők dombján levő ostromsáncok a frenk várbeli hitetlenek biztonságát elválták, mivel az anatóliai vezér, Távil Lala Mohamed pasa és Hasszán pasa rumili vezér a szőlők felől a frenk vár árkába földet hánytak, a várat meggyengítették s azonnal a vár ellen mentek és a frenk várat elfoglalták. Az ellenség innen mind a belső várba ment. A következő napon a hitetlenek közül néhány bejfi a várból kijött s ezek kegyelmet kaptak és kezesül tartattak. A többiek fegyveresen jöttek ki a várból s az izlám sereg harcolt ellenük és sokat közülük kardélre hányt, a bejfiak azonban életben maradtak. Eger vár őrzésére Kodsza Mehemed pasa maradt az anatóliai sereggel és a vár kijavításáról gondoskodott. A hódítás tarikhját Csatalzáde mondta: Mohamed elvette a némettől Eger várát 1005 év. Eger elfoglalásáról III. Mohamed szultán fethnámét adott ki.”³³⁾

Mint látjuk tehát Nyáry Pál és maroknyi vitéz magyar csapata ugyan megkímélődött a felkoncolástól, de a török valamennyiüket rabláncra fűzve börtönbe vetette, így sínylődtek tehát hős magyar véreink az idegen, gyülevész zsoldos katonaság csúfos árulása miatt, akiknek ingadozó, lelketlen szereplése okozta ugyan ezen időkben Sirokvár és Szarvaskő elesét is.³⁴⁾

Eger már régen elesett, a várfalakon lófarkos török lobogókat lengetett a szél, amikor Miksa főherceg és Báthory Zsigmond egyesült, mintegy hatvanezer emberből álló óriási serege megmozdult Eger felszabadítására. Ekkor azonban már késő volt, minden elveszett.

Az egykorú török történetírók pedig mind azt írták: Eger bevétele fölért egy nagy ország meghódításával.

Természetesen a vár váratlan, csúfos eleste igen nagy megdöbbenést keltett országszerte s az ingadozó császár személye ellen felzúduló rendek szigorú, kemény vizsgálatot kértek a török rabságból közben kiszabadult Nyáry Pál várkapitány ellen. A hibáját beismerő Rudolf (1576—1612) császár a rendek kívánságának 1597-ben Pozsonyban eleget is tett. A hős és ártatlan Nyáry Pál természetesen a csúnya ügyből teljesen tisztán került ki, sőt a császár a magyar várparancsnok szerepét jutalmazónak is találta. Hátralevő díját kifizette, nagykiterjedésű, értékes birtokot adományozott neki és a hadászati szempontból rendkívül fontos Nagyvárad őrzését is rábízta. Itt aztán maradéktalanul bebizonyította, hogy méltó volt a császár és a nemzet beléje helyezett bizalmára.³⁵⁾

A török hatalom ez alatt egyre jobban terjeszkedett. A csillogó török félhold félelmetesen vakító fénye egyformán rémítgette a császáriakat és az erdélyieket. Az ősi Bihar vármegye, amelynek területén játszódtott le Nyáry Pál újabb tevékenysége, ez időben, Báthory István fejedelemmé választásával Erdély országhoz csatlakozott.

A kapzsi, zsákmány után vágyó török egyre gyakrabban tört be a megyébe. Amikor pedig az utolsó akadály, Gyula is török kézre került, végleg megnyílt előttük az út Biharba. A szintiszta magyar Sarkad, Madarász, Bélfenyér, Kötegyán mind-mind megérezte a pogányok könyörtelen rablásait s a nagyravágyó III. Mohamed elérkezettnek látta az időt, hogy 1598 szeptem-

ber 29-én megkezdje Várad ellen már rég kitervezett támadását.³⁶⁾

Ezalatt Báthory Zsigmond († 1602), akiről a krónikák feljegyezték, hogy véres kezekkel jött a világra, Csáky Gergely tanácsosának közreműködésével elvette Ferdinánd nővérét, Habsburg Mária Krisztina főhercegnőt s kibékült a gyenge, beteges Rudolf császárral, Nagyváradot pedig a túlnyomó magyar protestáns lakosság minden tiltakozása ellenére átadta a császáriaknak.³⁷⁾ Az udvar pedig természetesen a magyar Király György várkapitány helyett azonnal Rödern Menyhért császári tábornokot tette meg Várad főparancsnokává. Rödern helyettesei a vár volt vitéz kapitánya, Király György³⁸⁾ ezredes és Eger volt parancsnoka, bedeghi Nyáry Pál lettek.

A hatalmas török sereg mozgolódásának hallatára Rödern Menyhért parancsnok sürgős segítséget kért a császártól. Az udvar azonnal teljesítette a parancsnok kérését s így a várbeliek megsegítésére Rottwig Menyhért vezérlete alatt még ezeröttszáz, nagyrészt sziléziai gyalogos is jött.³⁹⁾

Az ostrom eleinte a töröknek kedvezett. Alig kezdődött a vár bombázása, amikor szokás szerint a vár gyáva idegen védői közül mintegy négyszázan az éj leple megszöktek. Szégyenszemre velük tartott azonban a magyar származású Patócsi Pál és Vajda Ferenc kapitány is lovasaival.⁴⁰⁾

Az ostrom pedig tovább folyt. A szünet nélkül dörgő török ágyúk nagy, tátongó réseket ütöttek a vár falába, úgy hogy Rödern parancsnok szigorú utasítására, a védők kénytelenek voltak felgyújtani a várost.

Bár a város már-már tarthatatlannak látszott, a hős védők beszorulva a várba, mindent megtettek a vár megvédésére. Bent a várban szünet nélkül folytak a tanácskozások, végül is a parancsnok és a tisztek a további védekezésre olyképpen állapotok meg, hogy bedeghi Nyáry Pál a királyfi bástyát, Király György a földsáncot, Ribisch Gottfried pedig a vár nyugati részét fogja védelmezni.⁴¹⁾

A csata elkeseredetten folyt, közben igen nagy megdöbbenést és szomorúságot okozott a várbelieknek az izzó magyar szívű, hős Király Györgynek 1598 október 7-én történt súlyos sebesülése, amelybe nemsokára bele is halt. A törökök, akikben még egyszer fellobbant a lelkesedés, október 20, 21, 22-én vezették utolsó, de egyben leghevesebb, legelkeseredettebb támadásaikat a várfalak ellen. Ahol legnagyobb volt a küzdelem, ahol legtöbbet volt jelen a halál, ott megjelent Nyáry Pál s az ő elszánt vezetése mellett a védők a török minden egyes támadását sikeresen visszaverték. Az őszi eső pedig szakadt napokon keresztül, előntéssel fenyegetve a török tábornok. A törökök abbahagyták az ostromot. Várad falára nem került lófarkos pogány lobogó. Várad a kereszténység számára megmenekült.⁴²⁾

November első napjaiban aztán a tehetetlen, haragjában toporzékoló Mohamed vert csapataival eltávozott Várad véres falai alól, bosszúból végig pusztítva, irtva az útjába eső védtelen magyar falvakat. Ekkor pusztult el Szalonta, Kölesér, Szil, Barmod, Csömög Kis- és Nagyvásári, Répáskeszi, Pata, Öszipata, Andacs, Mezőgyarak, Mezőpanasz, Simonkerék és Orosi.⁴³⁾

A szerencsés megmenekülés után Rödern Menyhért császári tábornok hálaadó istentiszteletet tartott, majd pedig megmaradt, alig hétszáz kimerült emberével elhagyta Nagyváradot.⁴⁴⁾

Rödern tábornok eltávozása után a királyi kegy jutalomból Várad parancsnokává a hőslélkü és vitéz bedeghi Nyáry Pált tette meg, aki ezeken a falakon mutatta meg talán legjobban az igazi hamisítatlan magyar virtust.

A tettvagyó Nyáry Pál mint váradi kapitány több sikeres támadást intézett a török ellen. így többek között megostromolta 1599-ben Bélavárt és visszafoglalta a kereszténység számára Sarkadot.⁴⁵⁾ Mint az egykori krónikák feljegyezték, a sarkadi csata alkalmával Nyáry Pál és vitézei több mint nyolcvan törököt vágtak le, igen sok foglyot és zsákmányt ejtettek.

Nyáry Pál nevét megtanulta Erdély tisztelni és becsülni. Ezt az általános megbecsülést legjobban bizonyítja, hogy az Erdélyországból kimenekült, bujdosó urak, iktári Bethlen Grábor, a későbbi „bibliás fejedelem” vezetése alatt az 1600-as évek elején felajánlották bedeghi Nyáry Pálnak az erdélyi fejedelemséget is.⁴⁶⁾ Szemei előtt ott csillogott az arany korona, csak ki kellett volna kezeit nyújtania érte, hogy a rendek lelkesült hangon kiáltsák világgá: „Éljen bedeghi Nyáry Pál, Erdélyország választott fejedelme!” Ám Nyáry Pált nem kápráztatta el a korona szikrázó fénye s a felkínált fejedelmi trónt köszönettel, de határozott, férfias lélekkel visszautasította, kijelentvén, hogy erre a magas tisztségre nem érzi magát méltónak, amikor Erdély olyan jeles férfúval rendelkezik, mint Bocskai István.

Nyáry Pál azonban nem csak mint vitéz katona és higgadt, élesesű politikus volt mintaképe a XVI. század főurainak, hanem mint férj és édesanya is igazi, nemes-szívű főúr volt.

Kétszer nősült. Első felesége az 1598-ban elhalt roppant vagyonú enyingi Török Zsuzsana volt.⁴⁷⁾ Nyáry Pál így az enyingi Török család révén a nagymultú gúthy Országh család rengeteg uradalmának vált birtokosává. Ugyanis II. Miksa császár 1569-ben a mag nélkül elhunyt Országh Kristóf országbíró több vármegyére kiterjedő birtokait az elhunyt nővérének Borbálának és férjének, enyingi Török Ferencnek adományozta.⁴⁸⁾ Nyáry Pál az ő Zsuzsanna leányukat vette feleségül, így lett a jeles kancellár a magvaszakadt gúthy Országh család mérhetetlen vagyonának osztályrészesese. Heves vármegye összes portáinak majdnem ötödrésze Nyáry Pál kezébe került ebben az időben.

Felesége halála után ismét megnősült. Két évi özvegyesség után kisvárdai Várday Miklós és Losonczy Dorottya leányát, Telegdy Pál özvegyét, az ifjú, jókedélyű Várday Katát⁴⁹⁾ vette nőül, aki a fiúörökösök kihaltával a Várday család rengeteg ősi birtokának legnagyobb részét örökölte.

A kisvárdai Várday család, mint azt leányának, Nyáry Krisztinának naplójából olvassuk: „Edmundus nevű angliai királynak Edmund és Eduárd nevű fiaitól, akik Kanuttól Anglia nyugati részének királyától száműzve, Pannoniába jöttek szent Istvánhoz” származott.⁵⁰⁾

Érdekes, hogy bár a Várdayak azelőtt buzgó katolikusok voltak s nem egy kitűnő püspököt, érseket, sőt

hercegprímást is adtak az egyháznak, Kata erős, hithű református volt. Bizony, az erős akaratú, eszes Kata asszonynak igen-igen nagy része volt abban, hogy katolikus férjét a kálvinista hit igaz, lelkes követőjévé tette és hogy a Habsburg-pártból átvezette Bethlen Gábor hatalmas táborába.

Gyermekeik méltók voltak atyjukhoz. Az első házasságból született legidősebb fiú, Miklós, akit, mint Kassics Ignác „Érdemkoszorúk” című művében említi, III. Ferdinánd 1626 december 8-i koronázásakor Bakich Farkas és Péter, Bakó Farkas, Bánffy Miklós, Baranyay Tamás, Batthyány Ferenc, Bosnyák Tamás, Draskovich János, Hosszútóthy György, Horváth János és Péter, Illés János, Káldy Gábor, Konszky Gáspár, Pongrácz Mihály, Póthy György, Rákóczi Ferenc, Rochou Bálint, Ronau László, Séchy Mihály, Serjeny Mihály és A¹églei Horváth Lászlóval együtt arany-sarkantyús vitézzé avatott, hatalmas vagyon felett rendelkezett. Diósgyőr, Pápa és Gesztes mind az ő tulajdonában volt. Komárom vármegyében elterülő uradalmainak a határa messze szétágazott. Ezt bizonyítja az 1622 évi Komárom vármegyei összeírás, mely szerint ebben az időben Kyáry Miklóse volt egész Bánhida, Császárs, Farma, Kisbér és Kocs.

Kétszer nősült. Első felesége uzapanyiti és makfalvi Hósa Katalin volt,⁵¹⁾ Dósa Mihály és Herencsényi Borbála leánya, akinek 1617-ben bekövetkezett halála után az előkelő Buzád-Hahót nemzetségből származó alsó-lindvai Bánffy Juditot,⁵²⁾ Bánffy Gáspár és Gersei Petheő Katalin leányát vette nőül.

Első házasságából csak egy leánya született, Zsuzsanna, akit Telegdy János és Segnyey Anna Gáspár fia vett feleségül; míg Bánffy Judittól öt gyermeke származott, két fiú és három lány.

A fiúkból Zsigmond (†1659) a horvát származású brebiri Melith Anna Máriát, Miklós (†1657) pedig báró Károlyi Juditot vette nőül. A leányok közül Mária, báró Szunyogh Mózes és Osztrosits Borbála András fiához ment feleségül, míg Krisztina először a Divék nemzetségbeli báró Bossányi Lászlóhoz, másodszer báró Zay Zsigmond és Pogrányi Anna László fiához, harmadszor pedig a lengyel eredetű Sirchich Gáspárhoz ment nőül. Zsuzsanna már gyermekkorában elhalálozott.

A második fiú. István (†1643) országbíró, királyi főajtónálló, aranysarkantyús vitéz, székely gróf, az országos hadak főkapitánya stb. volt.

Kezdetben mint Bethlen Gábor fejedelem lelkes, odaadó híve, sok diadalmas csatában vett részt. Kallói kapitány korában azonban török fogságba jutott s amikor onnan felsőgyőri Nagy János révén kiszabadult, Habsburg III. Ferdinánd táborába állt. Ferdinánd császár igen sokra becsülte új hívét s jutalmul 1623-ban grófi, 1635-ben pedig kamarási méltóságra emelte.

Nyáry István igen eszes, sok nyelvet beszélő, jó modorú, ékes szavú férfiú volt, ezért a bécsi udvar őt küldte követnek a konstantinápolyi portára.⁵³) Egyik ilyen útjáról a budai pasa 1582-ben a következő levelet írta Ernő főhercegnek:

„Juta mihozzánk a mi kegyelmes fejedelmünk portájáról az nagyságos Nyáry István 10. szept. Kit mi jó-

kedvvel és tiszteséggel fogadtuk mind az ő hozzája tartozókkal egyetemben. Azonképpen minden késedelöm nélkül másodnap szép tisztességgel tovább bocsátottuk és kísértettük.”⁵⁴)

Bedeghi Nyáry István is kétszer házasodott. Első felesége a mostoha anyjának első házasságából való leánya, a nagyvagonú, hatalmas Csanád nemzetségből származó Telegdy Pál és Várdai Kata leánya Anna⁵⁵) volt, akivel huszonöt évig élt együtt. Feleségének, 1634-ben bekövetkezett halála után azonban ismét megnősült, hitvestársul téve a gazdag családból való kapivári Kapy Klárát,⁵⁶) aki 1659-ben Csenger és Györtelek helységekben részt kapóit királyi adományba. Mindkét feleségével boldogan élt, ember kort ért gyermeke azonban egyik házasságából sem született.

Bedeghi Nyáry Pál és enyingi Török Zsuzsanna Pál (†1618) fiának első felesége az itáliai származású Massay Ágnes, a második pedig a Nádas nemzetségből való gersi Petheő Mária⁵⁷) volt. Utódai egyik házasságából sem származtak s mivel Zsigmond (†1615) fiuk is nőtelenül halt el, Nyáry Pál ágazatát így csak a legidősebb fiú, a már fent emiitett Miklós vezette tovább.

Leányai szintén előkelő, előnyös házasságokat kötöttek. Első házasságából való Borbála leánya elsőízben a sziléziai származású nobschützi Varkócz⁵⁸) Varkóczy, Varkocs, Varkucs) Kristóf késmárki várkapitány unokájához, Györgyhez ment feleségül.

Varkócz György életéről csak igen keveset tudunk. Első felesége Hagymássy Margit volt, akitől egy leánya született, Margit. Ez később Lónyay Zsigmondhoz ment

férjhez s benne kihalt leány ágon is a nagymúltú Varkócz család.

Varkócz György korai elhalálozása után az ifjú özvegy hamarosan levetette fekete özvegyi fátylát, számos kérése közül hallerkői Haller György szatmári főkapitányt választva ki élettársául, akivel aztán harmonikus házaselet élt.

Haller György (tl633) nagymúltú családból származott.⁵⁹⁾ Nagyapja Péter (1500—1570), szebeni királybíró, édesapja Gábor (1550—1608) fejedelmi tanácsos, Fogaras várának kapitánya, Küküllő vármegyének főispánja, édesanyja pedig kismarjai Bocskay Ilona, a hírneves Bocskai István fejedelem és Báthory Kristóf né nővére volt.

Haller György Habsburg III. Ferdinándnak volt a kedvelt tanácsosa, aki őt jutalmul Szatmár várának kapitányává, majd pedig a tiszán inneni részek főkapitányává tette s neki adta a hatalmas kiterjedésű kapjoni uradalmat is. Így lett bedeghi Nyáry Borbála férje a Haller család kapjoni ágának az ősapja.

A fiatalok boldogan éltek, amit roppant vagyonuk is elősegített. Sőt ehhez a vagyonhoz kerültek lassanként a Heves vármegyében fekvő egykori Nyáry birtokok, Abasár, Heves, Kisnána, Sirok stb. is, amelyek jócskán gyarapították a már meglévő Haller uradalmakat.⁶⁰⁾

Házasságukból egy leány: Ilona, a későbbi Lónyai Zsigmondné és egy fiú: Sámuel született. Haller Sámuel, Diósgyőr várának vitéz főkapitánya török elleni harcban fiatalon (1643) hunyt el. Tőle és feleségétől

báró Károlyi Évától származnak a hallerkői Haller család kapjoni ágának ma élő tagjai.

Haller Sámuel leleszi sírján — mint Nagy Iván említi — egy vörös halotti zászló díszlik a következő latin felirattal: „Memoriae S. ac M. D. Samuelis Haller etc. qui postquam 10 annis laudabiliter saepe victorias reportasset, 3-ia octobris in hostes arcis insultantes facta eruptione, in ipso victoriae cursu, novercante fortuna, Agriae trucidatus, aetatis 30.”

Egyes genealógiai munkák Varkócz Györgyön és Haller Györgyön kívül még Alaghy Menyhért ország-bíró is megteszik Nyáry Borbála harmadik férjének, hivatkozással Alaghy leleszi sírkő feliratára: „Magnifica Domina Barbara Nyáry consors posuit. Hic jacet Illusztris. Comes D. I. Melchior Alaghy de Bekény Judex curiae Regiae ac Comitatus Zemplén Comes, nee non S. C. R. M. Consiliarius, Camerarius et partium Regni Hungariae Superior generalis, qui obiit 15. Junii 1631 aetatis suae annorum 44.” Ez az állítás azonban teljesen téves. Nyáry Borbálának csak a már említett két férje volt s különben is 1631-ben második férje, Haller György még életben volt.

Bedeghi Nyáry Pálnak második feleségétől, kisvárdai Várday Katától született Krisztina (1604—1641) nevű leánya, aki a bedeghi Nyáryak egyik legismertebb leszármazottja volt, miként nővére és fivérei, szintén kétszer kötött házasságot.

Első házasságáról, amelyet bethlenfalvi Thurzó György (H616) Árvavármegyei főispán, majd nádor és Czobor Erzsébet Imre (tl621) fiával kötött, így emlékezett meg naplójában:

„Az én szerelmes uram elvett engem tizennégy esztendő koromban, az tekintetes és nagyságos Tliurzó Imre uram ü kegyelme pedig volt húsz esztendő ember. Volt az lakodalunk az 1618 esztendőben szent Márton napján Kiraly-Helmecezen.”⁶¹⁾

Ez a lakodalom még abban a régi-régi jó időben is országgraszoló volt, hisz a gyermekasszonyka akkor az ország leggazdagabb leánya volt, aki a dús apai örökségen kívül a magvaszakadt Várday család mesés vagyonát is magával vitte anyai ágról. A vőlegény pedig a mérhetetlen vagyonú felvidéki Thurzó család utolsó fiatal hajtása, akire még a hírneves Szaniszló nádor uradalmi is várnak. Talán azóta sem volt Magyarországnak olyan dúsgazdag jegyespárja, mint Nyáry Krisztina és Thurzó Imre.

Thurzó Imre igen eszes ifjú volt, úgy hogy már alig tizenhét éves korában „rector magnificusa” volt a Vvittembergi egyetemnek. Természetes, hogy ez a sokak által irigyelt cím, nem a tudományokkal foglalkozónak, hanem a bőkezű pártfogónak járt ki inkább s Imre úrfi drága idejét sem kötötte le túlságosan a rector sag. Alig pár hónapi tartózkodás után visszatért hazájába, hogy átvegye édesatyja rengeteg uradalmának kezelését. (Thurzó Imrere egyébként a legfényesebb jövő várt s kétségkívül el is érte volna kitűzött célját, ha országos fontosságú diplomáciai útján nem éri utol a korai halál.⁶²⁾

Érdekes megemlítenem, hogy Thurzó Imre édesanyja, a dúsgazdag Czobor Erzsébet csak akkor tanult meg írni, amikor férje, mint hadvezér éveken át csaknem állandóan távol volt családi otthonától s a szerel-

mes hitves nem akarta az íródeák tudományát igénybe venni. Pedig később igen szorgalmas levélíró vált belőle. Ezt bizonyítja az a levelesláda, amely a nádorné szobájában állt, mesze Árva várában.

Thurzó György feleségének műveltsége tehát a mai fogalmak szerint igen kezdetleges volt, de azért, mint az egykorú írások feljegyezték, özvegysége korában mint Árva vármegye főispánja igen bölcsen és erélyesen látta el az ügyeket s az egész országban összehasonlíthatatlanul ő volt a legtekintélyesebb asszony.

Menye, Nyáry Krisztina már sokkal gondosabb nevelésben részesült. Az a pár évtized, amely közöttük fennállt, a leányok nevelésében úgy látszik már jelentős újításokat hozott be. Az az érdekes napló, amelyet oly gondosan vezetett, bizonyítéka annak, hogy nem csak a betűvetésre, hanem gondolatainak szabatosabb kifejezésére is megtanították. De a megváltozott nevelési rendszer átalakította a lelki világot is. Ő már nem az a kemény, férfias, akaratos asszony, mint anyósa, akivel különben hosszú áldatlan családi harcát kellett megvívnia, mely csak azért végződött reá nézve kedvezően, mert későbbi második férje, Esterházy Miklós nádor vette kezébe az ügyeket.

Thurzó Imre és Nyáry Krisztina házasságát különben az anyák ütötték nyélbe. Mielőtt a fiatalok még láthatták volna egymást, mindent előkészítettek az egybekelésükre.

Az első találkozás, amely egyúttal háztűznézésnek is számított, 1617 szeptember 24-én ment végbe Nyáry Krisztina szüleinek ősi birtokán: Kisvárdán. A gondos, főleg vagyonukat féltő szülők vágya általános megelé-

gedésre teljesült. A két fiatal teremtés már a találkozás első perceiben igen megkedvelte egymást.

A mély vallásos érzelmű Thurzó Imre haza felé utaztában szerelmes szívvel írta úti naplójába: „Óh édes, kedves és jóságos Jézusom, engedd kegyelmesen, hogy ez egység, melyre itt léptem, sikeres és szerencsés legyen”.

Az esküvő, mint azt már Nyáry Krisztina naplójából idéztem, Királyhelmeceken volt. Az esküvői szertartást a fiatal vőlegény egyenes felkérésére a XVII. század legkiválóbb prédikátora, Pázmány Péter legnagyobb ellenfele, az ékesszavú Alvinczy Péter kassai lelkész végezte. A Thurzók ugyanis hithű protestánsok voltak s az evangélikus vőlegénynek ugyancsak fáradságába került, amíg a buzgó katolikus menyasszonyát meggyőzte.

A nászmenet és mennyegzői ünnepség pompája még a régi megszokott főúri fényűzések mellett is párját ritkította. Akkoriban Magyarországon kevés hadjáratnak volt annyi hadnagya, annyi főúri résztvevője és távolról sem került annyiba, mint a királyhelmecei mennyegző.

A gyerekasszonyka igaz szívvel szerette ifjú urát s ő is imádta házának napsugarát. A fiatalok házassága igazi szerelmi házasság volt....

A férfiás anyós azonban sohasem kedvelte a finom testalkatú, gyöngéd, nőies Nyáry Krisztinát. Haragudott, hogy menyé nem akart a lutheránus hitre térni s ellenszenve csak fokozódott iránta, amikor fiú helyett leány gyermeket hozott a világra.

Pedig erről a családi eseményről a férj — bár ő is fiút várt, hiszen a nagymultú Thurzó nemzetségnek ő volt az utolsó sarja — meleg szeretettel emlékezett meg a családi naplóban:

„Az én szerelmes gróf Thurzó Erzsébetkémet adta Isten ez világra az 1621 esztendőben. Februáriusnak 20. napján, melyet éltesen az Úristen az ő szent nevének dicséretire s nekünk örömünkre sok esztendeig. Az igaz hitben nevelem.”

Érdekes, hogy később Thurzó Erzsébetet Nyáry Krisztina második férjének, Esterházy Miklósnak és Dersffy Orsolyának István fia vette nőül.

A szerelmi házasság azonban csak rövid ideig tartott. A férj országos ügyekben majdnem mindig távol járt s Krisztina egyedül töltötte napjait az ősi Thurzó várakban, a kardos anyós felügyelete alatt. Így bizony gyakran, igen gyakran hulltak a könnyek a törékeny asszonyka szeméből...

Thurzó Imre nemsokára, mint titkárának feljegyzéséből tudjuk: „Az élete tavaszának virágában levő alig huszonhárom évet élt, páratlan éles elméjű, isteni szellemű és lelkű ifjú, hasonlóan a gyertyához, másoknak szolgálva, váratlanul kimúlt.”

Nyáry Krisztina két évi szomorú özvegység után határozta csak el, hogy ismét férjhez megy. A kiválasztott vőlegény Esterházy Miklós, a hírneves nádor szintén özvegy ember volt, akinek a hitvese, a gazdag Dersffy Ferenc főpohárnok, Sáros vármegyei főispán és lanzéri Császár Orsolya leánya, Mágócsy Ferenc özvegye, Orsolya 1619-ben halt meg.

Az esküvőt a Túróc vármegyében fekvő Szucsány nevű falucskában tartották. Bizony ez a kézfogó gazdagság és pompa dolgában messze elmaradt a Thurzó—Nyáry lakodalomtól, de fényét és értékét nagyban emelte az a körülmény, hogy az esketést III. Ferdinánd császár képviselője, Pázmány Péter hercegprímás végezte.⁶³⁾

A fiatalasszony erről az esküvőjéről is meleg szeretettel emlékezett meg, naplójában a következő sorokat írva:

„Az én szerelmes uram vött el engemet húsz esztendőskoromban az tekéntetes és nagyságos gróf Esterházy Miklós uram. Az ü kegyelme ideje negyven esztendőben volt. Az lakodalom volt 1624 esztendőben 21 napján júliusnak, Szucsányban.”

Boldog, nyugodt házasesetükből kilenc gyermek, hat fiú és három leány született, akik közül Pál (1635—1712) nádor, a hős hadvezér, később megszerezte családj a szamara a hercegi méltóságot.

*

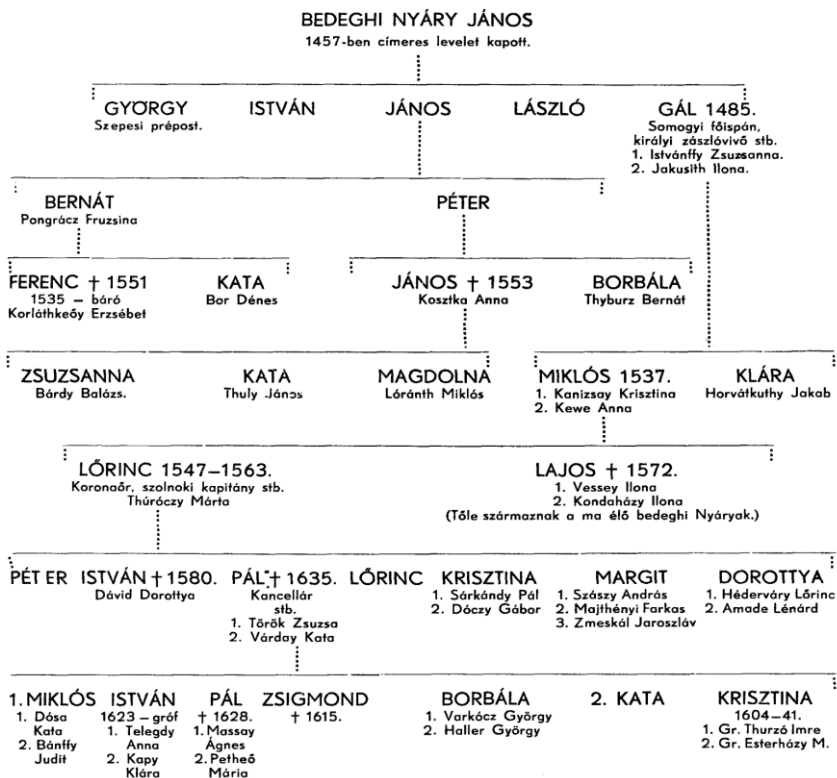
Lezárult ez a dicsőségekben gazdag korszak is. Bedeghi Nyáry Pál és kortársai lassanként elhagyták a küzdőteret, sok harcban, küzdelemben elfáradt testük pihenésre vágyott. Most már mind örök álmukat aluszszák az ősi földben s porladó csontjaik fölé díszes márványobeliszkek borulnak ...

Bedeghi Nyáry Pál is elköltözött 1635-ben⁶⁴⁾ ősei közé. Őt is megsiratták Erdély fenyvesektől borított, égbenyúló havasai, a Duna—Tisza közének nyájas, vég-

nélküli rónaságai, a Dunántúl kedves, szelíd tájai, a felvidék mesés, titokzatos bércei ...

Nevét gyönyörű, pompás márvány sírkő hirdeti a nyírségi Kisvárdán,⁶⁵⁾ de a hideg kőnél is maradandóbban őrzik nemes tetteit a történelem foszladozó, sárguló lapjai....

A BEDEGHI NYÁRY CSALÁD TÖREDÉKES LESZÁRMAZÁSA.*)

*) Megjegyezni kívánom hogy az itt közölt töredékes, átnézeti táblázatot kisebb kiigazításokkal Daróczy Zoltán „Nemesi Évkönyv 1927/28.” c. munkájából vettem. Ez a leszármazás némileg különbözik Nagy Iván „Magyarország családai” c. művében közölttől, mert Nagy Iván a család származását csak Gáltól vezeti le s Bernátot, mint Pétert az ő fiának tulajdonítja. Ezeket kívül is találunk kisebb-nagyobb eltéréseket a két családfa közt, én azonban inkább Daróczy lényegesen újabb és pontosabb>adatait fogadtam el. (Vö. az idézett művekkel.)

JEGYZETEK.

¹⁾ A genealógia eddigi kutatása szerint kétségtelen bizonyítékok nincsenek arra nézve, hogy a bedeghi és berencsi gróf Nyáry, valamint a bárói és nemesi ágon virágzó nyáregyházi Nyáry család egy- és ugyanazon törzsből származott volna. A nyáregyházi Nyáry familia az előnevüket adó birtokukat már a tatárj aras előtti időkben bírta, amelyre egyik ősük Lajos (1400). Albert király udvari embere és vitéze 1438-ban új királyi adományt kapott. Unokái közül Kelemen és Péter II. Lajos király kíséretében estek el Mohácsnál. A család folytatója a legfiatalabb testvér, Mihály (1509—1592) volt, aki a törökök elől a felvidékre menekült. Fia, Albert Bars megye követe volt. Ennek unokái, Imre ügyvéd és Gáspár mint Thököly hívei estek el Munkács védelmében. Nyáry Mihály (1693—1761) Nagykőrös főbíráj, a Pérólázadás egyik leverője lett a nemesi ág megalapítója. Testvérel Péterrel együtt, aki a bárói ág őse volt, 1749-ben nádori megerősítést szerzett Nyáregyházára. Nyáry Péter unokája, Gedeon (1786—1819) résztvett a Napoleon elleni háborúban. Ennek testvére, Ignác (1769—1834) Hont megyei alispán, királyi tanácsos egyetlen fia Antal (1803—1877) vbtt.,

koronaőr, elnöklő hétszemélynök, a Szent István-rend középkeresztese, akit kiváló érdemeiért V. Ferdinánd 1836-ban bárói rangra emelt. Hét fia közül Gyula (1827—1907) közgazdasági író; Albert (1828—1886) történetíró, Kossuth és Garibaldi hadsegéde; Adolf (1832—1891) vbtt., altábornagy, József főherceg főudvarmestere; Sándor (1833—1905) ref. egyházmegyei világi tanácsbíró; Jenő (1836—1914) régész, az aggteleki barlang első kutatója; Alfonz (1841—1871) a „custozzai hős” és Béla (1845—1900) képviselő volt. A család nemesi ága adta hazánknak Nyáry Pált (1805—1871), Pest megyének híres alispánját, a honvédelmi bizottmány alelnökét, a negyvennyolcas idők nagy alakját. A család bárói címere: Három arany liliommal megrakott balharánt zöld pólyával vágott pajzs; fent kék mezőben ezüst félhold, lent vörös mezőben zöld földön nyugvó arany oroszlán. Bárói korona, három sisak. Sisakdíszek: 1. növekvő páncélos vitéz, 2. és 3. két zárt, kékkel és vörössel vágott szárny, a pajzsban levő pólyával hasonlóan vágva. Takaró: vörös-arany, kék-ezüst. Pajzstartók: jobbról sas, balról griff. A nemesi-ág címere: Kék pajzsban zöld mező felett aranykoronán nyugvó s kivont kardot tartó páncélos kar, a jobb felső sarokban arany csillag. Sisakdísz: a pajzsbeli kardot tartó kar. Takarók: kék-arany, vörös-ezüst. (Vö. Br. Nyáry Albert: *Família liber báró Nyáry de Nyáregyháza*, Bp. 1933, Br. Nyáry Pál: *Nyáregyházai báró Nyáry-család genealógiája*. Bp. 1935, Kempelen Béla: *Magyar nemes családok*. VIII. k. stb.)

²⁾ Érdemesnek tartom a Nyitra vármegye levéltárában őrzött, bedeghi Nyáry János-féle latin nyelvű adománylevelet teljes terjedelmében magyar fordításban közölni: „László — Magyarország, Morvaország, Dalmácia, Horvátország, Szlavónia, Ráma, Bulgária, Galilea és Sodorna királya. Te, bedeghi Nyáry János, akit az elsők között kedvelünk és ki hűséges hívünk vagy, a mi királyunknak irántad való kegyének és gráciájának növekedését nem ismered és nem ismered azokat a jelvényeket és emlékiratokat, amelyek birodalmunk igen kiváló jelvényei és amelyek az emberek lelkében a kegyelem és a nagylelkűség kezdetét jelentik. Bárha igyekszünk mindenkit azzá tenni, ami belőle válhat, mégis ez akaratumkat legbőségesebben azokkal szemben gyakoroljuk, akik erényeikkel, hűségükkel és születésük fényével másokat felülmúlnak, mely erényekben mennél inkább kitűnik János, annál inkább vagyunk készek téged adományainkkal és kitüntetésainkkal elhalmozni, mert ami a te nemzetségedet illeti: bizonyos írásos feljegyzések és hitelt érdemlő összefüggések következtében tudomásunk van arról, hogy te, bedeghi Nyáry János a mindenkor nemesi családok közül való vagy, sőt, hogy eredetedet ama legeslegrégibb Szarmata fejedelmi nemzetségekből származtatod le. Atyád György volt, nagyatyád pedig János, aki István fia volt, fia Miklósnak, fia idősebb Miklósnak, fia Gálnak, fia Bertalannak, aki Pál fia volt, aki János fia volt, fia Gáspárnak, fia Benedeknek, fia Istvánnak, aki Gál társa volt Sümegen, fia Györgynek, aki pedig János fia volt, az

első bedeghi, ahonnan a bedeghi előnevet kapták, atyja Nyáry István, derék és vitéz férfiú, harmadik, ki az István nevet viselte s az előző királyunkkal, Magyarország királyával együtt katonáskodott s eredetét egészen a Szarmata királyokig vitte fel, te valóban méltó vagy őseid erényeihez és kora fiatal-ságod óta nemcsak hogy családod ékességét megtartottad, hanem azt meg is növelted. Mert amikor Felséges Atyánk Albert, boldog emlékezetű római császár és magyar király Bohémiába hadat vezetett, melyben te is részt vettél, te ott az uralkodó császár és atya szemei előtt jó, derék és vitéz férfiú módjára viselkedtél, mert a fenyegető ellenség ellen a keresztények nevében, ezen Magyar birodalmunk kormányzójával együtt, te János, mint a katonáskodásban jártas férfiú, harci erényeidről adtál jeles tanúbizonyságot, midőn táborodat az ellenség nagy sokasága megtámadván, jobboldaladon kapott sebeddel bátran visszaűzted tiéiddel az ellenséget, ritka és példátadó bátorsággal. Ennélfogva, hogy nem csak te, hanem egész családod és összes utódaid tanúi lehessenek kegyünknek, különös királyi kegyelmünkben és irántad érzett szeretetből, neked Nyáry Jánosnak, akinek apja Nyáry György volt és anyja a nemeslelkű és tiszteletreméltó Gyula Hona, elsősorban neked, de azonkívül általad az összes törvényes utódaidnak megerősítjük és amennyiben szükséges, királyi tekintélyünkkel igazoljuk, hogy ezennel neked új nemességet adományozunk és hozzájárulunk, hogy az ősi nemességből származó összes kitüntetések, privilégiumokat, szabadságokat, bántatlansá-

gokat és jogokat, amelyeket a nevezett elődeidtől — hogy ezek a te és a te házad birtokát képező jelvények még kiválóbbakká váljanak — adományozzuk neked ennek a nemességnek a jelvényeit, melyeknek nagyobb részét már a te elődeid is használták, tudniillik a piros pajzsot, amelyben az arany királyi korona foglaltatik, három ággal, ugyanannyi fehér színű rózsával, melyek fölébe vannak helyezve, továbbá a pajzs fölé boruló sisakkal és arany királyi koronával, a szembenéző arcot fedő rostéllyal és fönt ugyanazzal a koronával, a három szétágazó formájú rózsával, mint amelyek a pajzsban bent vannak. Mivel pedig az a jelvény, mely a te életed eredetének, valamint hajlamaidnak képét jelképezi, nemcsak hogy mocsoktalan hűséged révén kiválóan megérdemelted, hanem ivadékaid részére is nemcsak dicsőségesnek, hanem ezenkívül még hasznosnak is véltük, hogy utódaid minél gyakrabban gondoljanak rá és a te vitézségedre való emlékezésre és annak utánzására ihletessenek általa. Ennélfogva királyi tekintélyünk erejével elrendeljük, hogy ezen igaz nemesség jelvényeit, amelyek bárkinek példaképpül szolgálhatnak, királyságunk igazi nemesi népei között, állandóan és mindenhol, valamennyi cselekedetnél, hadbavonulásnál, csatákban, bármily természetű párviadalnál és gyakorlatozásnál, zászlóknál, sátraknál, pajzsokon és pecséteken, jelvényeken és képeken, valamint épületeken viselhessed és hordhassad, ezt néked, Nyáry Jánosnak, megengedjük és jóváhagyjuk s megengedjük és jóváhagyjuk azt is, hogy azt valamennyi törvényes utódod hordhassa

és viselhesse és abban soha senki által meg ne akadályoztathassák. Ennélfogva neked adományozzuk és megerősítjük ezt a kiváltságot és ezen határozatunkat örök érvényességgel megerősítjük, ellátván azt a mi kézjegyükkel és kettős pecsétünkkel, írásbeli biznyságul és érvénnyel. Kelt Krisztusban, a tiszteletreméltó Dyonisius atya keze által, a Szent Római Egyház kardinálisa, Főpüspöke, Strigoniai primás és örök követ, legkedvesebb hűséges hívünk által, legfelsőbb udvari kancelláriánkban, királyi Buda várunkban. Az Úr Feltámadásának Ezernégy-
százötvenkettedik esztendejében, Magyarországi és Morvaországi uralkodásuk tizenkettedik évében. Kiállított a törvény előtt. (Külzeten:) Elkészítette a Nyáry nemesi iratok 2. sz. alatt I. tanító által. Jogi kezelés Gr. IX. kötet, 249. 1772 szám. Csatolva. IX. 596. nemességek (Xyáry féle nemesi iratok).” (Dr. Kallós Lajos Károly fordítása.)

³⁾ Vende Aladár: Győrvármegye községei. (Magyarország monográfiája.)

⁴⁾ Ipolyi Arnold: Bedeghi Nyáry Krisztina. Bp. 1887.

⁵⁾ A bedeghi Nyáryak ősi címere: Kék mezőben, zöld ágon három kinyílt vörös rózsza. A bárói címer: kék vörössel, vágott pajzs, a felső kék mezőben az ősi nemesi címer, az alsó vörös mezőben arany koronából kinövő arany oroszlán, amely jobbában három rózsát tart. Sisakdísz: A pajzsbeli oroszlán. A ma használatos grófi címer leírása a következő: Négyeit pajzs, az 1. és 4. kék mezőben vágató fehér lovon, arany zsinóros vörösruhás vitéz arany zászlót tartva. A 2. és 3. vörös mezőben arany koronából kinövő,

befelé fordult arany oroszlán jogart és három ezüst rózsát tartva. Sisakdísz: A pajzsbeli oroszlán. Takarók: Kék-arany, vörös-arany. (Vö. Siebmacher, Nagy Iván, Daróczy Zoltán stb. munkáival.)

⁶⁾ Ipolyi Arnold: Bedeghi Nyáry Krisztina. Bp. 1887.

⁷⁾ Marczali Henrik: Nagy Képes Világtörténet. VII. k.

⁸⁾ Ipolyi Arnold: Bedeghi Nyáry Krisztina. Bp. 1887.

⁹⁾ Marczali Henrik: Nagy Képes Világtörténet. VII. k.

¹⁰⁾ Ipolyi Arnold: Bedeghi Nyáry Krisztina. Bp. 1887.

¹¹⁾ Br. Nyáry Albert: Nyáry Lőrinc szabadulása. Egyetértés. 1907.

¹²⁾ Daróczy Zoltán: Nemesi Évkönyv 1927/28.

¹³⁾ L. a bedeghi Nyáry család leszármazási táblázatát.

¹⁴⁾ L. u. o.

¹⁵⁾ Takáts Sándor: Régi idők, régi emberek. Bp.

¹⁶⁾ A fent említett Csáky László nevéhez fűződik a „Csáky szalmája” népies szólásmód. A jószívű Csáky gróf ugyanis megengedte, hogy lévai birtokáról jobbágyai tetszés szerint elhordhatták szalmáját. Mikor pedig a birtok Esterházy kézbe került s a parasztság folytatni akarta a szokást, az új birtokos tisztartói „Nem Csáky szalmája ez” felkiáltással zavarták el őket. (Vö. Takáts Sándor: A régi Magyarország jókedve. Bp. 1921.)

¹⁷⁾ S. Szabó József: A protestantizmus Magyarországon. Bp. 1928.

¹⁸⁾ Kemény Lajos: Kassa története. (Magyarország monográfiája.)

¹⁹⁾ Enyiczkey Béla: Abaúj-Torna vármegye története. (Magyarország monográfiája.)

²⁰⁾ Kemény Lajos: Kassa története. (Magyarország monográfiája.)

²¹⁾ Br. Nyáry Pál: Egy elfelejtett magyar főúr. Magy. Családtörténeti Szemle. 1937.

²²⁾ Szilágyi Sándor: A Magyar Nemzet Története. V. k.

²³⁾ Makkai Sándor: Ördögszekér. Bp.

²⁴⁾ U. o.

²⁵⁾ Ila Bálint: Az első magyar evangélikus főiskola terve. Bp. 1933.

²⁶⁾ Reiszig Ede: Szabolcs vármegye története. (Magyarország monográfiája.)

²⁷⁾ Vö. Reiszig Ede: Esztergom vármegye története. (Magyarország monográfiája.) Szilágyi Sándor: A Magyar Nemzet Története. V. k., Somfay Margit: Vénus jeg}^ében, stb.

²⁸⁾ Nagy Béni: Heves vármegye története. (Magyarország monográfiája.)

²⁹⁾ Szamosközy: Mon. Hung. Hist. 30 k.

³⁰⁾ Ez a Borbély György volt egyik őse a kihalt simái Borbély, vagy talán a neves, virágzó roffi Borbély családnak, amelyből Balázs, II. Rákóczi Berenc ezredese 1704-ben adományt kapott Bura falura. A család az előnevüket adó Roffra 1754-ben kapott donációt. A família címere: kék pajzsban, zöld mezőn, kardos arany oroszlán. Sisakdísz: a pajzsbeli oroszlán. Takaró: kék-arany, vörös-ezüst. (Vö. Magyar-Kossa Sámuel: A roffi Borbély család. Kerekesházy József: Magyar császárok. Bp. 1937.)

³¹⁾ Nagy Béni: Heves vármegye története. (Magyarország monográfiája.)

³²⁾ U. o.

³³⁾ Magy. tört. Emi. VII. és Nagy Béni: Heves vármegye története. (Magyarország monográfiája.)

³⁴⁾ Nagy Béni: Heves vármegye története. (Magyarország monográfiája.)

³⁵⁾ Br. Nyáry Pál: Egy elfelejtett magyar főúr. Magy. Családtört. Szemle. 1937.

³⁶⁾ Reiszig Ede: Bihar vármegye története. (Magyarország monográfiája.)

³⁷⁾ U. o.

³⁸⁾ Király György volt első ismert őse a hírneves Szathmáry—Király családnak. Fia: Albert, Bethlen Gábor alatt mint várkapitány felszabadította Szatmár városát a török ostrom alól, amiért hálából a városból nagykiterjedésű birtokot kapott. A család tagjai mindenkor jeles szerepet játszottak a magyar történelemben, különösen pedig Ádám (1692—1752) a híres naplóiíró, aki II. Rákóczi Ferencet Rodostóba is elkísérte. A család címere: Kékben, zöld alapon, felemelt jobbában rózsát tartó arany oroszlán, melynek nyakát hátulról páncélos kar markolja. Sisakdísz: a pajzsbeli oroszlán. Takaró: kék-arany. (Vö. Nagy Iván: Magyarország családjai. X. k. stb.)

³⁹⁾ Reiszig Ede: Bihar vármegye története. (Magyarország monográfiája.)

⁴⁰⁾ U. o.

⁴¹⁾ π. o.

⁴²⁾ TT. o.

⁴³⁾ U. o.

⁴⁴⁾ Rödern tudósítása. Tört. tár. 1878.

⁴⁵⁾ Szádeczky: Mihály havasföldi vajda.

⁴⁶⁾ Reiszig Ede: Bihar vármegye története. (Magyarország monográfiája.)

⁴⁷⁾ Az enyingi Török család eredete elvész a messzi múlt homályában. Első ismert őse, Ambrus a XV. században soproni főispán volt. A família Ambrusnak Imre nevű fia személyében nyert 1481-ben címeres levelet. A család legismertebb tagja Bálint, Budavárának hősi védelme által történelmi nevet szerzett magának. Török rabságban hunyt el. A Török család Ferencnek István fiában halt ki 1618-ban. A család címere a következő: Balra dőlt pajzs, ezüsttel és kékkel vágva, fönt a vágó vonalból kiemelkedő kék koronás vörös medve. Sisakdísz: a kék koronából kinövő vörös medve. Takaró: vörös-ezüst, kék-ezüst. (Vö. Nagy Iván: Magyarország családai. XI. k., Kis Bálint: Az enyingi Török család. Turul XI.)

⁴⁸⁾ Orosz Ernő: Heves vármegye nemes családai. (Magyarország monográfiája.)

⁴⁹⁾ A kisvárdai Várday család a Grut-Keled nemzetségből ered. A család állítólag már Szent László alatt kapta adományba az eiönevüket adó Kisvárdát. A család első ismert tagja az 1250 körül élt Mihály volt. Leszármazottai különösen egyházi és diplomáciai téren tüntették ki magukat. A jeles, tekintélyes famíliának a XVII. században Várday Kata, Telegdy Pál, majd bedeghi Nyáry Pál felesége személyében leány ágon is magvaszakadt. A család a három farkasfogat ábrázoló ősi Gut-Keled címert használta. (Vö. Xagy Iván: Magyarország családai. XII. k., Ipolyi Arnold: Bedeghi Xyáry Krisztina.)

⁵⁰⁾ Ipolyi Arnold: Bedeghi Nyáry Krisztina. Bp. 1887.

⁵¹⁾) A székely eredetű uzapanyiti és makfalvi Dósa család nevét az 1514-iki parasztlázadás vezére, Dósa György aransarkantyús vitéz tette hírhedté. Az Erdélyben és G-ömör vármegyében jeleskedő család Tamás személyében 1633-ban báróságot is kapott. A család bárói címerének leírása a következő: kék pajzsban, felfordított koronából vörös ruhás, sisakos vitéz emelkedik ki, fején balról jobbra egyenes karddal átszúrva. Sisakdísz: arany csillaggal megrakott fekete sasszárny. Takaró: vörös-ezüst, kék-arany. (Yö. Nagy Iván: Magyarország családai. III. k., Kempelen Béla: Nemes családok. III. k.)

⁵²⁾ Az alsóindvai Bánffy família egyike legnagyobb múltú kihalt családainknak. Első ismert tagja Hadold vitéz már a XII. században bejött Magyarországra, ahol utódai mindenkor előkelő, vezető szerepet töltöttek be a magyar nemzet régi történelmében. Ebből a családból származott Lukács (t 1178) esztergomi érsek, akit szent életüské miatt boldoggá avattak. A család ökörfejes címerét — amely a Buzád-Hahót nemzetség jelvényével azonos — Bánffy Kristófnak 1644-ben bekövetkezett halálakor fordították meg. (Vö. Nagy Iván: Magyarország családai. I. k., A Bánffy nemzetség naplója stb.)

⁵³⁾ Takáts Sándor: Nyáry Isván a portán. (Régi idők, régi emberek. Bp.)

⁵⁴⁾ II. o.

⁵⁵⁾ A telegdi Telegdy család az ősi Csanád nemzetségből származott. A IV. Béla király idejében élt Pongrácz comes de genere Csanád utódaiból számos ki-

váló politikus, hadvezér és érsek sarjadt. A fényes múltú család Telegdy Gáspár és bedeghi Nyáry Zsuzsanna István nevű fiában halt ki 1635-ben. A családnak a francia királytól 1502-ben kapott címere a következő: kékben természetes vadlúd, amelyre kiterjesztett szárnyú sólyom száll, csőrével annak szemét vájva. A pajzsot a Szent Mihály rend jelvénye veszi körül. (Vö. Nagy Iván: Magyarország családai. XI. k., Fejérpataky László: Magyarország címeres emlékei. Bp. 1902.)

⁵⁶⁾ A kapivári Kapy család is egyike régi kihalt családainknak. A család 1405-ben nyert címeres nemeslevelet, amely az első, festett címerképpel ellátott címeres levél volt, amelyet a magyar heraldika ismer. A Kapy címer leírása: arany pajzs, amelyet két fekete pólya metsz s belőlük egy fél lábón álló daru emelkedik ki. A sisakdísz a pajzsbeli daru. Takaró: arany-fekete. (Vö. Nagy Iván: Magyarország családai. VI. k.)

⁵⁷⁾ A Massay család olasz eredetű. A XVI.—XVII. században Arad, Bihar és Békés vármegyékben terültek el a család birtokai. A család egyik nevezetes tagja Margit, Pázmány Péter bíborosnak volt az édesanyja. (Vö. Nagy Iván: Magyarország családai. VII. k.) — A gersei Petheő família az ősi Xádasd nemzetségből eredt. A családtagok magas tisztségeket viseltek. Bárói rangot 1549-ben, grófi rangot pedig 1666-ban szereztek. A család 1766-ban kihalt. A família 1507-ből kelt oklevelén különös kitüntetésképpen ott díszlik trónon ülve II. Ulászló, előtte jobbról fia áll koronásán, balról pedig Anna király-

né, de ennek képe már megrongálódott. A képek művészi beccsel bírnak s a német iskola szerint készültek. A Petheő címer leírása egyébként négyeit pajzs. Az 1. vörös mezőben ágaskodó oroszlán, a 2. kék udvarban nádas tóban úszó lúd, a 3. kék mezőben ezüst félhold és két arany csillag, a 4. vörös udvarban pedig aransárkány látható. Sisakdísz: Kiterjesztett sasszárny. Takaró: ezüst-kék, arany-vörös. (Vö. Nagy Iván: Magyarország családai. IX. k., Br. Nyáry Albert: A heraldika vezérfonala. Bp. 1886.)

⁵⁸⁾ A nobschützi Varkócz (Varkóczy, Varkocs, Varkucs) család Szapolyai István uralkodása idején vándorolt Sziléziából Magyarországra. Varkócz Kristóf kismárki főkapitány volt, György nevű fia pedig Budát védte 1541-ben s Székesfehérvárnál esett el. Tamás váradi kapitány és Bihar megye főispánja volt. A család a XVII. században kihalt. A família címerében lilium törzseket és sasszárnyakat láthatunk. (Vö. Beiszig: Bihar megye nemes családjai. Nagy Iván: Magyarország családai. XII. k.)

⁵⁹⁾ Az ősrégi, XII. századig visszanyúló patricius hallerkői Haller család Ruprecht (t 1504) és felesége Müntzer Kata személyében már a XV. században átszármazott Nürnbergből Budára, majd onnan Erdélybe, ahol tagjai mindenkor előkelő, vezető szerepet vittek. Különösképpen kitűnt közülük Gábor (1614—1663), Kemény János fejedelem ellenjelöltje és János (1626—1697), a nagy államférfi, a „Hármas Istória” nagynevű írója. A család 1699-ben kapta bárói rangját. A fejeéregyházi ágból származó Haller Istvánnak (11710), a Gubernium egyetlen magyar-

tagjának fiai Gábor, János és László 1713-ban, a kapjoni ágából való Pál kamarás gyermekei Péter, Klára és Júlia, valamint György testvérének fiai György, János és Ignác 1753-ban grófi méltóságra emeltettek. A família németországi ága, amely a hallersteini előnevet használja, 1790-ben kapott bárói rangot. A család régi, Haller János „Hármas Istória”-ját is díszítő címerének ábrázolása: Egyszer hasított és háromszor vágott pajzs, mely 8 tagot képez. Az 1. és 6. fekete tagban ezüsttalpas pantallér, a 2. és 5. kék tagban felfordított ezüst szárazat van, a 3. és 8. tag* merő veres, a 4. és 7. ezüst tagban veres leopárd látható. A Haller grófok ma használt címere: Négyeit pajzs. Az 1. és 4. vörös mezőben a jobboldali felső sarokból kiinduló ezüst ék s ugyanonnan ebbe beleményülő kisebb fekete ék; a 2. és 3. vörössel és ezüsttel vágva, fent belülről jövő homorú arany ék, lent ezüst mezőben lépdelő fekete oroszlán. Grófi korona. Két sisak. Sisakdíszek: 1. lant formájára alakított két vörös szarv között, melyeknek öblös végeiből egy-egy pávatoll látszik ki, balra néző vörös női szercsen torzó, fekete hajjal és lebegő fehér homlokkötővel. 2. Fekete-fehér fonadékon szarvasagancs s egy arany-vörös-ezüsttel vágott szárny. Takarók: vörös-ezüst, vörös-arany. (Vö. Szádeczky Lajos: a gr. Haller család nemzetség könyve. Bp. 1886., Nagy Iván: Magyarország családjai. V. k. stb.)

⁶⁰⁾ Orosz Ernő: Heves vármegye nemes családai. (Magyarország monográfiája).

⁶¹⁾ Nyáry Krisztina és Thurzó Imre házasságáról bő, részletes leírást találunk Ipolyi Arnold: Bedeghi

Nyáry Krisztina c. munkájából és br. Nyáry Pál: Thurzó Imre és Nyáry Krisztina házassága c. tanulmányából. Ugyancsak ezekben a munkákban találunk adatokat Nyáry Krisztina naplójáról is.

⁶²⁾ Ipolyi Arnold: Bedeghi Nyáry Krisztina. Bp. 188-7.

⁶³⁾ U. o.

⁶⁴⁾ Erre az évre teszi Nyáry Pál halálát Reiszig Ede, míg Nagy Iván „Magyarország családai” c. művében ezeket írja: „1606-ban aláírta a békekötést és nemsokára meghalt.”

⁶⁵⁾ Reiszig Ede: Szabolcs vármegye története. (Magyarország monográfiája).